

Az anyanyelv használatának joga és annak érvényesülése a magyar büntetőeljárásokban

The right to language assistance and its enforcement in Hungarian criminal procedures

Dobrocsi Szilvia

Dr. PhD, egyetemi docens
Károli Gáspár Református Egyetem,
Állam- és Jogtudományi Kar
dobrocsi.szilvia@kre.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány egyik célja az anyanyelv használatának jogára vonatkozó hazai és nemzetközi szabályozás áttekintése annak érdekében, hogy megállapítsuk az irányadó elvárásokat e területen. A szabályozás megfelelősége azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a gyakorlatban is megfelelően érvényesülnek a nyelvhasználatra vonatkozó szabályok. További cél ezért a kapcsolódó joggyakorlat áttekintése.

Módszertan: A tanulmány részben a hatályos hazai jogszabályok és vonatkozó emberi jogi és európai uniós instrumentumok áttekintésén keresztül vizsgálja az irányadó elvárásokat. A gyakorlati érvényesülést az Alkotmánybíróság határozatainak és a magyar bíróságok esetjogának elemzésén keresztül vizsgálja.

Megállapítások: A hatályos magyar büntetőeljárás törvény részletesen rendelkezik az anyanyelv használatának jogáról, valamint a tolmács és fordító igénybevételének lehetőségéről. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az EU vonatkozó irányelve is foglalkozik ezen alapjoggal. Ezeket a jogi instrumentumokat áttekintve megállapítható, hogy a hatályos magyar szabályozás lényegesen többet biztosít az anyanyelv használatának jogával kapcsolatban, mint amit az európai szabályok megkövetelnek. Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata a tisztességes eljárás egyik részelemét képező fegyverek egyenlősége elvének fontos követelményeként tartja számon a nyelvhasználat jogát. A bírósági

A szerző a kéziratot magyar nyelven nyújtotta be. Benyújtás: 2024. 07. 05. Átdolgozás: 2024. 09. 11.
Elfogadás: 2024. 09. 19.

esetjog elemzéséből kiderül, hogy a büntetőeljárásokban a nyelvhasználattal összefüggő kérdéseket érdemben viszonylag ritkán kifogásolják az érintettek. **Érték:** Az anyanyelv használatának elve a büntetőeljárás egyik alapelve. Az anyanyelv használatának biztosítása alapvető jelentőségű a büntetőeljárás tisztességének érvényesítése terén. Összeségében az anyanyelv használatához való jog gyakorlati érvényesítése megfelel a jogszabályokban és az Alkotmánybíróság gyakorlatában meghatározott elvárásoknak, de e körben további és folyamatos vizsgálat indokolt.

Kulcsszavak: büntetőeljárás, anyanyelv használatának joga, tolmács és fordító a büntetőeljárásban, fegyverek egyenlőségének elve

Abstract

Aim: The goal of this study is to review Hungarian and international legal instruments in order to assess the relevant standards in this field. Enacting proper legal regulations, however, does not necessarily mean that the requirements of language assistance are also enforced in practice. Another goal, therefore, is the review of the relevant caselaw.

Methodology: This study reviews the relevant standards through the review of the relevant Hungarian legal regulations, as well as of the applicable human rights and EU legal instruments. The practical enforcement of the right to language assistance is analysed through the caselaw of the Hungarian Constitutional Court and regular courts.

Findings: The present Hungarian Criminal procedure code defines the right to language assistance and the use of translator and interpreter in details. The European Convention on Human Rights and the relevant Directive of the EU also regulate this right. After examining the relevant legal standards it becomes apparent that the present Hungarian legal regime provides more rights and offers a higher level of protection than what is required by the European standards. The consistent jurisprudence of the Constitutional Court considers the right to use mother tongue a crucial element of the equality of arms, an essential part of the right to fair trial. The caselaw of courts show that though there are some cases in which appeals also concern the use of mother tongue, the vast majority of these claims are not relevant for the merits of the case.

Value: The right to translation and interpretation is one of the main principles of criminal procedure. The right to language assistance is crucial for ensuring fair trial. In summary, the enforcement of the right to use one's mother tongue meets the standards provided for in legal regulations and the jurisprudence of the Constitutional Court, but in this field continuous analysis is required in order to ensure compliance at all times.

Keywords: Hungarian criminal procedure, right to language assistance, translator and interpreter in criminal procedure, equality of arms

Tézisek

Az anyanyelv használatának elve a büntetőeljárás egyik alapelve. A büntetőeljárás tisztességességéhez fűződő követelmény nem teljesíthető akkor, ha az anyanyelv használatának elve nem érvényesül megfelelően. Az ember elsősorban az anyanyelvén képes a büntetőeljárásban és általánosságban a jogi eljárásokban részt venni, hiszen az anyanyelvén tudja a legjobban kifejezni magát.

A hatályos magyar büntetőeljárás törvény részletesen rendelkezik az anyanyelv használatának jogáról, valamint a tolmács és fordító igénybevételének lehetőségéről. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az EU vonatkozó irányelve is foglalkozik ezen alapjoggal.

Ezeket a jogi instrumentumokat áttekintve megállapítható, hogy a hatályos magyar szabályozás lényegesen többet biztosít az anyanyelv használatának jogával kapcsolatban, mint amit az európai szabályok megkövetelnek.

Bár az anyanyelv használatának joga az 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról (Bp.) óta jelen van a hazai büntetőeljárás szabályozásban, hosszú idő alatt érte el a mai tartalmát. Kialakításában és értelmezésében az Emberi Jogok Európai Egyezményének szövege és az Emberi Jogok Európai Bíróságának, valamint az Alkotmánybíróságnak a gyakorlata meghatározó. A jogesetek elemzése során kiderült, hogy az anyanyelv használatának jogával összefüggő érdemi kifogások ritkán merülnek fel a büntetőeljárásokban.

Az anyanyelv használatának jogáról

Az anyanyelv használatának elve a büntetőeljárás egyik alapelve. A büntetőeljárás tisztességességéhez fűződő követelmény nem teljesíthető akkor, ha az anyanyelv használatának elve nem érvényesül megfelelően. Az anyanyelv az a nyelv, amelyet az ember gyerekkorában a szüleitől vagy a környezetétől megtanul, amelyet mindennapi élete során természetes módon képes használni, amellyel kapcsolatban nem igényel tolmácsolást vagy fordítást, és amelyen a gondolatait a legkönnyebben képes kifejezni (Kontra, 2021).

Az ember elsősorban az anyanyelvén képes a büntetőeljárásban és általánosságban a jogi eljárásokban részt venni, hiszen az anyanyelvén tudja a legjobban kifejezni magát.

Hatályos jogunkban az anyanyelv használatának jogát számos jogi instrumentum biztosítja. Az egyik legfontosabb jogforrás a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.), amely több rendelkezésében foglalkozik az anyanyelv használatának jogával.

A büntetőeljárás alapelvei között deklarálja, hogy a büntetőeljárás nyelve a magyar, de azt is hozzáteszi, hogy a Magyarországon élő, törvényben elismert nemzetiségek tagjai az eljárásban a nemzetiségi anyanyelvüket használhatják. A törvény kifejezetten kijelenti, hogy a magyar nyelv nem ismerete miatt senkit nem érhet hátrány a büntetőeljárásban, és mindenki jogosult a saját anyanyelvét, valamint nemzetiségi vagy regionális kisebbségi nyelvét használni a büntetőeljárásban. Továbbá azt is lehetővé teszi, hogy ne ezeket, hanem egy, az érintett személy által megjelölt nyelvet használja az eljárásban részt vevő. Fontos rendelkezés az, hogy a büntetőeljárásban a hallássérült, illetve a siketvak személy is jogosult segítséget kérni, jelnyelvet használni, jeltolmácsot igénybe venni.¹

A büntetőeljárás törvény az anyanyelv használatának jogát elsősorban a tolmácson és a fordítón keresztül igyekszik érvényre juttatni. Fontos minőségi követelmény, hogy lehetőség szerint a jogi szaknyelv megfelelő ismeretével rendelkező tolmácsot kell kirendelni.² A tolmács és a fordító a szakértőkre vonatkozó szabályok szerint jár el a büntetőeljárásban.³ A Be. meghatározza a tolmács jogait, amelyek magukban foglalják a büntetőeljárás során lefolytatott egyes eljárási cselekményeken való részvétel jogát, illetve ennek kötelezettségét. Védelemben részesítik a tolmácsot akkor, ha a büntetőeljárásban való részvétele miatt a személye, élete, testi épsége veszélyben forogna. A tolmács és fordító díja a bűnügyi költség része.

Nagyon fontos rendelkezés e körben, hogy a tolmács és a fordító díja, bár a bűnügyi költség része, mégis az államot terheli,⁴ hiszen a terhelt nem kötelezhető semmilyen díj megtérítésére, ami abból keletkezett, hogy a törvényben, az Alaptörvényben, illetve különböző emberi jogi egyezményekben meghatározott alapvető jogát gyakorolta.

Az Alaptörvény XXIX. cikk (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy a Magyarországon élő nemzetiségeknek joguk van az anyanyelvhasználathoz, illetve az azon való oktatáshoz, kultúra ápolásához. Ebbe beletartozik a büntetőeljárásban való nyelvhasználat is.

Az anyanyelv használatának jogáról az Emberi Jogok Európai Egyezményének (Egyezmény) 6. cikke is rendelkezik. Ez a rendelkezéscsoport a tisztességes

1 Be. 8. §.

2 Be. 78. § (1) bekezdés.

3 Be. 201. §.

4 Be. 576. § (1) bekezdés b) pont.

eljárás elvének sajátosságait és követelményeit határozza meg. Harmadik pontjában deklarálja, hogy minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van legalább arra, hogy a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól, valamint ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet.⁵ Fontos megjegyezni, hogy az Egyezmény a bűncselekménnyel gyanúsított személyről szól, vagyis az ő jogaként határozza meg az anyanyelvhasználatot. Az itt megfogalmazott kötelezettség elsősorban a szóbeli tájékoztatásra, vagyis tolmácsolásra vonatkozik.

A fordításról, a fordítás kötelezettségéről az Egyezmény nem rendelkezik. Követelményrendszere szűkebb, mint amit a magyar eljárási törvény meghatároz és lehetővé tesz, hiszen itt elsősorban a terheltről van szó, illetve a vádról, míg a magyar büntetőeljárási törvény nem szűkíti a jogosultak körét a terheltre, és nemcsak a vádról, annak indokairól kell tájékoztatni, hanem mindenről, ami az eljárásban fontos lehet.

További fontos jogforrás a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló 2010/64/EU irányelv (Irányelv).

Ez az Irányelv az egész Európai Unióra kiterjedő minimum szabályokat határoz meg a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról ([URL1](#)). Rendelkezései szerint költségmentesen kell biztosítani a tolmácsolást a büntetőeljárás nyelvét nem beszélő vagy nem értő terheltek részére, elsősorban a kihallgatás, a terheltek és a védő közötti lényeges találkozások, valamint valamennyi bírósági és egyéb lényeges meghallgatás során.

Ez a tisztességes eljárás követelményeinek érvényesítéséhez mindenképpen szükséges. Ha személyesen nem lehetséges a tolmácsolás, kommunikációs technológia is alkalmazható, úgy mint videokonferencia, telefon vagy internet, kivéve, ha a tisztességes eljárás biztosításához a tolmács fizikai jelenlétére szükség van.

Az Irányelv 3. cikke a lényeges iratok fordításához való jogról rendelkezik. Kimondja, hogy a büntetőeljárás nyelvét nem értő terheltek részére biztosítani kell a védelmük szempontjából lényeges iratok írásbeli fordítását. Az Irányelv szerint ide tartozik a szabadságelvonásról szóló bármely határozat, a vád vagy vádirat, valamint az ítélet. Nagyon fontos, hogy az írásbeli fordítást észszerű határidőn belül kell a terheltek rendelkezésére bocsátani. Az illetékes hatóságok eseti alapon határoznak bármely egyéb irat lefordításáról, és természetesen

5 Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 6. cikk (3) a) és e) pontok.

a terheltek is kérhetik bármilyen további lényeges dokumentum lefordítását. Kifejezetten deklarálja azt, hogy a tolmácsolási és fordítási költségek az eljárás kimenetelétől függetlenül a tagállamokat terhelik.

Rendelkezik továbbá a tolmácsolás és a fordítás minőségéről, és a tagállamok kötelezettségévé teszi azt, hogy konkrét intézkedéseket hozzanak annak biztosítása érdekében, hogy a tolmácsolás és a fordítás megfeleljen az Irányelvben meghatározott minőségi követelményeknek.

A minőségi követelmény azt jelenti, hogy a fordítás és tolmácsolás minőségének elégségesnek kell lennie a tisztességes eljárás garantálásához. Az Irányelv továbbá sürgeti a tagállamokat, hogy létrehozzák a megfelelő képesítéssel rendelkező független fordítók és tolmácsok nyilvántartását is, valamint kötelezi a tagállamokat arra, hogy a tolmácsolást és fordítást illetően titoktartási kötelezettséget határozzanak meg.

Ezeket a jogi instrumentumokat áttekintve megállapítható, hogy a hatályos magyar szabályozás lényegesen többet biztosít az anyanyelv használatának jogával kapcsolatban, mint amit az európai szabályok megkövetelnek. A Be. szerint mindenkinek joga van az anyanyelv használathoz, ennek megfelelően nemcsak a terhelt, hanem a tanú, a sértett, illetve az eljárás bármely más résztvevője használhatja az anyanyelvét. Ebben segíteni kell őt tolmács, illetve fordító hivatalból történő kirendelésével, vagy ha a törvény szerint a hivatalbóli kirendelés nem kötelező, akkor kérelemre rendeli ki a hatóság a tolmácsot és a fordítót.

Az anyanyelv használata jogának változásai a magyar büntetőeljárás fejlődése során

A magyar büntetőeljárás fejlődését áttekintve érdemes visszanyúlnunk az 1840-es évekig, amikor a reformkor nyelvújító mozgalma az általános nyelv megújításán túl a jogi szaknyelv megújítására is kísérletet tett (Dobrocsi, 2023).

A büntetőeljárás szabályok kodifikációja során egyértelmű volt, hogy a törvény a magyar nyelvet fogja a büntetőeljárás nyelveként megjelölni. Arra is számított ugyanakkor a jogalkotó a reformkorban számításba vett adatok alapján, hogy az eljárás résztvevőinek egy része nem a magyar nyelvet fogja beszélni, illetve anyanyelveként megjelölni. Éppen ezért már az 1868. évi XLIV. törvény hatályba lépésével is biztosította azt, hogy a nemzetiségi nyelveket a nemzetiségek tagjai használhassák az eljárásokban. Néhány évtizeddel később a jogalkotó a bíró kötelezettségévé tette azt, hogy nemzetiségi nyelven megtanuljon, éppen annak érdekében, hogy a büntetőeljárásokban megfelelően tájékoztatni tudja a terhelteket a felmerülő kérdésekről, és az anyanyelv használatának jogát

megfelelően érvényesíthesse. Ha a bíró két éven belül nem tanult meg valamely nemzetiségi nyelven, akkor elbocsátották állásából.⁶

A Bp. számos rendelkezésében szövelt az anyanyelv használatának jogáról, illetve igyekezett biztosítani annak érvényesítését.

A Bp. a terhelt anyanyelvhasználati jogáról rendelkezett. A kézbesített határozat a fogva lévő egyén előtt, kérésére felolvasandó és neki anyanyelvén megmagyarázandó. A Bp. azt is rögzítette, hogy a kihallgatott és a közreműködő egyének előtt a jegyzőkönyvet fel kell olvasni, és ha ezek az állam nyelvét nem értik, akkor a jegyzőkönyv tartalmát olyan nyelven kell velük közölni, amit értenek. Ennek megtörténtét és a tudomásulvételt jegyzőkönyvbe kell iktatni. Hogyha a kihallgatást foganatosító hatóságnak nincs jártassága a terhelt által használt nyelvben, akkor előlegesen megesketendő tolmácsot kell alkalmazni.⁷ Ha a terhelt süket, de olvasni tud, akkor írásban kell nyilatkoztatni, ha néma, de írástudó, akkor pedig írásban adja a feleletet. Hogyha ilyen módon nem lehet nyilatkoztatni, akkor a kérdéseknek és a terhelt feleleteinek tolmácsolására olyan egyén alkalmazható, aki meg tudja értetni magát a terhelttel. Ez a jeltolmácsolásra vonatkozó szabályozás elődjének is tekinthető.⁸ Az eljáró személyek, a védő, a képviselők, illetve hatósági személyek a magyar nyelvet kellett használni, viszont a terhelt mindenképpen az anyanyelvén szólalhatott meg, illetve az anyanyelvén kellett megmagyarázni neki az eljárás lényegét, illetve a különböző jegyzőkönyveket és egyéb iratokat le kellett neki fordítani, és a kihallgatását is tolmács útján kellett lefolytatni.

A bűnvádi perrendtartás több mint ötven éven át hatályban volt. Az anyanyelv használatára vonatkozó szabályok nem változtak benne.

Az 1951. évi III. törvény (II. Bp.), a második bűnvádi perrendtartás egyértelműen rendelkezett az eljárás nyelvéről, illetve a nyelvhasználattal kapcsolatban. Kijelentette, hogy az eljárás nyelve a magyar, azonban a magyar nyelv nem tudása miatt senkit hátrány nem érhet. Mindenkinek joga van arra, hogy az eljárás folyamán mind szóban, mind írásban az anyanyelvét használja.⁹ Úgy rendelkezett, hogy ha a meghallgatandó személy magyarul nem beszél, és az általa használt nyelvben az eljáró hatóságnak nincs kellő jártassága, a meghallgatásnál tolmácsot kell alkalmazni.

A korábbi szabályozáshoz képest újdonságként tartalmazta azt, hogy tolmácsot kell alkalmazni akkor is, ha süket vagy néma személy meghallgatása írásban nem lehetséges. Ez megint csak a jelnyelvi tolmácsra vonatkozott. A II. Bp.

6 1924. évi II. törvénycikk a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról 1. §.

7 Bp. 140. §.

8 Uo.

9 II. Bp. 8. §.

kifejezetten kijelentette, hogy a tolmácsra, a szakértőkre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni.¹⁰ Ez azért fontos, mert a tolmács így nem egyszerűen az eljárás egyik segítő résztvevője volt, hanem eljárási pozíciót kapott, jogait és kötelezettségeit meghatározták, és a mulasztásának is következményei lettek.

A szabályozást követő 1962. évi 8. tvr. (I. Be.), valamint az 1973. évi I. törvény (II. Be.) szó szerint ugyanezeket a rendelkezéseket tartalmazta.

Jelentős változást hozott a rendszerváltozást követően kodifikált, az ezredforduló előtt nem sokkal elfogadott 1998. évi XIX. törvény (III. Be.), amely az anyanyelv használatáról több helyen rendelkezett. Elsődlegesen a büntetőeljárásra vonatkozó alapelvek között deklarálta azt, hogy a büntetőeljárás nyelve a magyar, a magyar nyelv nem tudása miatt senkit nem érhet hátrány. A már korábban is rögzített alapvető jogot az anyanyelv szóbeli és írásbeli használatára természetesen megőrizte, ám kiegészítette a regionális vagy nemzetiségi nyelv használatának jogával, valamint úgy rendelkezett, hogy ha az érintett személy a magyar nyelvet nem ismeri, az általa ismertként megjelölt más nyelvet is használhatja.¹¹ Ezzel a III. Be. tulajdonképpen jelentősen kiterjesztette az anyanyelv használatának jogát, annak spektrumát, és több más nyelvet is bevont a nyelvhasználat körébe. Rendelkezett arról is, hogy a hatóság köteles gondoskodni minden, a törvény szerint kézbesítendő irat fordításáról,¹² kivéve, ha arról az érintett kifejezetten lemondott.¹³ Ez volt az első olyan büntetőeljárási törvényünk, amely valóban részletes eljárási jogi szabályozást adott a tolmácsról és a jeltolmácsról. Kijelentette, hogy bár a tolmács költsége bűnügyi költség – annak megfizetésére elítélése esetén a terhelt köteles – az anyanyelv használatához fűződő költségek megfizetése minden esetben az államot terhelte.¹⁴ Ha nem a terhelt oldalán merült fel az anyanyelv használatának szükségessége, hanem valamely más, az eljárásban részt vevő személy oldalán, akár a sértett, akár a tanú vagy bármilyen más személy kapcsán, és ott kellett a hatóságnak tolmácsot, fordítót kirendelni, alkalmaznia, akkor ez a költség a bűnügyi költség részeként hagyományos módon a terheltet terhelte. Tehát csak a saját anyanyelvének használatához kapcsolódó költségeket nem kellett kifizetnie a terheltnek, a többiekét igen. Ugyancsak meghatározta azt, hogy a tolmács és a fordító – a tanúkhöz hasonlóan – személyi védelemben részesíthető akkor, hogyha a tolmácsolás miatt az élete, testi épsége, egészsége közvetlen veszélyben forogna.¹⁵

10 II. Bp. 61. §.

11 III. Be. 9. § (1)-(2) bekezdés.

12 Uo. (3) bekezdés.

13 Ez utóbbi rendelkezés a 2006. évi LI. törvény 5. §-ával, 2006. július 1-jével került be a III. Be-be.

14 III. Be. 339. § (2) bekezdés.

15 III. Be. 98. § (1) bekezdés.

Az 1998. évi XIX. törvény 2018. június 30-ig hatályban volt. Az azt felváltó 2017. évi XC. törvény (Be.) kodifikációja már a 2010-es évek elején elkezdődött, de végül a törvény hatályba lépésére csak 2018. július 1-jén került sor. A rendelkezéseiről a fentiekben esett szó.

A Be. hatályba lépését megelőző években, 2015–2017-ben az ország a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzettel nézett szembe,¹⁶ amelynek során tömegek lépték át Magyarország déli határát, gyakran megvalósítva ezzel a tiltott határátlépést, illetve a határárral kapcsolatos bűncselekményeket. E helyzet jelentősen megterhelte a déli országrész bíróságait ([URL2](#); [URL3](#)), és ennek megoldására hozta létre – 2015-ben – a jogalkotó a határárral kapcsolatos bűncselekmények esetén lefolytatandó eljárás speciális szabályait.¹⁷

A III. Be. XXVI/A. fejezetében rögzített eljárás külön eljárás, ami azt jelenti, hogy az általános büntetőeljárás szabályokat az ott foglalt eltérésekkel kellett alkalmazni. Eltérések pedig voltak bőven. Elsősorban az eljárások egyszerűsítése és gyorsítása érdekében fogalmazott meg a jogalkotó könnyítéseket, eltéréseket az általános szabályoktól.¹⁸

A jogszabálmódosítás szövegében az egyik megoldás a gyorsításra az volt, hogy ezekben a büntetőügyekben a büntetőeljárás törvény fordításra vonatkozó rendelkezéseit nem tette irányadóvá a jogalkotó, vagyis a vádirat fordításától, valamint az ítélet és az ügydöntő végzés vonatkozó részének fordításától a hatóságok ezen ügyek esetében eltekintettek. Ez azért problémás, mert a vád és a határozatok ismerete az eljárásban való részvételhez nélkülözhetetlen, és éppen ezért az eljárás tisztességességét jelentősen sérti az, ha a terhelt fordítás-hoz való jogát a hatóságok nem érvényesítik (Bérces, 2017).

Az anyanyelv használatának elve a tisztességes eljárás része, és annak háttérbe szorítása még a gyorsítás igényével sem indokolható. Bár ezekben az eljárásokban is kötelező tolmács jelenléte, és a tolmács a tárgyaláson lefordítja a vádat, majd az ügydöntő határozatot a terhelt számára, ám ilyen helyzetben a tisztességes eljárás követelménye jelentős csorbát szenved. A terhelt csak a tárgyaláson ismeri meg a vád tartalmát, hiszen ha meg is kapja előzetesen, a vádirat olyan nyelven készül, amit ő maga nem ismer. Éppen ezért a tárgyalásra sem tud felkészülni, és a védelemhez való jogát nem tudja megfelelően gyakorolni. A tolmácsolás követelménye ugyanakkor megmaradt, ami nagyon fontos a tisztességes eljárás szempontjából, de a gyakorlatban mérhetetlen terheket rótt a hatóságokra ([URL2](#)).

16 2015. évi CXL. törvény jogalkotói indokolása.

17 Beiktatta a 2015. évi CXL. törvény 25. §-a, hatályos 2015. szeptember 15-től.

18 2015. évi CXL. törvény jogalkotói indokolása.

Szerencsére a Be. kodifikációja során a jogalkotó felismerte a fordítással összefüggő szabályozási problémát, és nem tartotta indokoltnak a korlátozás fenntartását. A Be. CVII. fejezete, amely az *Eljárás határozással kapcsolatos bűncselekmény esetén* címet viseli, a 833. §-ban rendelkezik a nyelvhasználatról: „*A terhelt a vádirat, illetve az ítélet lefordításáról lemondhat.*”

Ez azt jelenti, hogy az új törvény a terhelt döntésétől teszi függővé a fordításhoz való jog érvényesítését. Ez üdvözlendő, és sokkal inkább szolgálja az anyanyelv használatának követelményeit és a tisztességes eljárás érvényesítését. Egyébként ezzel meglehetősen sokan éltek is, ugyanis nem feltétlenül kaptak letöltendő szabadságvesztést, és mentek is tovább más európai országok felé, tehát nem feltétlenül várták meg például az ítélet lefordítását. Tolmács használata ezekben az eljárásokban is természetesen kötelező volt. A szövegezés azonban nem feltétlenül szerencsés, hiszen a törvény az ítélet lefordításáról szól, ám az ügydöntő végzés fordításáról nem rendelkezik. Pontosabban arról nem rendelkezik, hogy a terhelt az ügydöntő végzés lefordításáról is lemondhat. Ennek megfelelően az ügydöntő végzést kötelező lefordítani. Talán szerencsésebb lenne az, hogyha a törvény azt tartalmazná, hogy a terhelt az ítélet és az ügydöntő végzés írásban történő lefordításáról lemondhat.

Az anyanyelv használata elvének érvényesülése jogesetek alapján

A kutatás során az elméleti vizsgálódás és a jogtörténeti visszatekintés mellett a bírósági gyakorlat vizsgálatára is sor került. Az anonimizált határozatokat tartalmazó bírósági határozatok gyűjteménye több mint 900 határozatot rejt, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak az anyanyelv használatához való joghoz, és foglalkoznak a tolmács, a fordító eljárásával, illetve a terhelt anyanyelvhasználathoz való jogával. A bírósági határozatok gyűjteménye anonimizált formában elérhető online. A mintegy 900 határozat jelentős része jogorvoslati eljárásban született döntés.

Ezek részben olyan ügyek, amelyekben a büntetőeljárásban eljáró hatóságok tolmácsot, fordítót jelöltek ki annak érdekében, hogy a terhelt vagy más személy az anyanyelvét megfelelően használhassa a büntetőeljárásban. Olyan ügyek is vannak köztük, amelyben éppen a tolmács vagy fordító kirendelésének hiányát kifogásolták.

A határozatok alapján megállapítható, hogy az elsőfokú eljárásban a terheltek, a védők ritkán emelnek kifogást a tolmácsolás és fordítás megvalósításával, menetével, valamint a tolmács vagy fordító személyével kapcsolatban. Jogorvoslati

kérelmükben azonban rendszeresen előkerül a tolmács, illetve a fordító munkájára való utalás, valamint a hatóságok eljárásának kifogásolása.

Mind a másodfokú, mind a harmadfokú, illetve felülvizsgálati eljárásban hozott határozatokban védői vagy terhelti jogorvoslati kérelem alapján lefolytatott eljárások tárulnak a kutató elé, amelyekben a bíróság vizsgálta az anyanyelv használatának érvényesülését. A megvizsgált esetekben arab, román, ukrán, holland, kínai, angol, német, urdu, litván, orosz nyelvű tolmácsok, fordítók dolgoztak, de további nyelvek is előfordulhatnak a döntésekben. A jogorvoslati kérelmekben előforduló visszatérő problémák a következők: 1) a tolmácsot túl későn rendelték ki, vagy nem volt elérhető az eljárásban; 2) nem értette a tolmácsot a terhelt; 3) megkérdőjelezték a tolmács szaktudását, vagyis minőségi problémák merültek fel a tolmácsolással kapcsolatban; és 4) bűnügyi költség megállapítása.

Az, hogy a tolmácsot túl későn rendelték ki, jellemzően olyan problémakört érintett, hogy az eljárás kezdetén, amikor a terhelt első nyilatkozatát tette, akkor nem állt még rendelkezésre tolmács. Ez előfordulhatott amiatt, mert olyan különleges nyelven kellett tolmácsolni, amihez nem tudtak a hatóságok gyorsan tolmácsot keríteni, illetve az is előfordulhat, hogy a tolmácsot egyszerűen nem eljárászerűen rendelték ki, nem volt megfelelő a tolmácsolási, tolmácsolással kapcsolatos eljárás.

Ha nem értette a tolmácsot a terhelt, az azt jelentette, hogy megértési nehézségei támadtak, vagy a tolmácsot valami egyéb okból nem fogadta el. Többször felmerült továbbá az a kifogás, hogy magyar anyanyelvű terhelt igényelt volna tolmácsot, amit a büntetőeljárás szabályok szerint nem rendelhetek ki neki.¹⁹

Több esetben megkérdőjelezték azt, hogy a tolmács ért-e a joghoz, a büntetőjoghoz, és tulajdonképpen a tolmácsolás minőségét vonták kétségbe.²⁰

A negyedik témakör, amire az átvizsgált esetek egy része vonatkozott, az a bűnügyi költség megállapítása. Fontos megjegyezni, hogy a bűnügyi költséggel kapcsolatos vizsgálódást jellemzően nem a védő vagy terhelt kérte a jogorvoslati kérelmében, hanem a bíróság maga vizsgálta meg az alapul szolgáló eljárást, és döntött arról, hogy az alsóbb szintű bíróság a bűnügyi költséget a tolmácsolási, fordítási díj vonatkozásában megfelelően állapította-e meg.

Összességében kijelenthető, hogy a vizsgált esetek tekintetében alig volt olyan ügy, amelyben a jogsértést vagy az eljárási szabályszegést megállapította volna a bíróság. Az esetek jelentős részében elutasította a fellebbezést, illetve felülvizsgálati kérelmet.

19 Lásd például Kúria Bfv.1030/2020/8.

20 Lásd például Kúria Bfv.501/2022/10.

A felülvizsgálati kérelmeket a Kúria jellemzően amiatt utasította el, mert a tolmácsolás, fordítás minőségével, illetve a tolmács, fordító eljárásával kapcsolatos kérdések nem képezhetik felülvizsgálat alapját, hiszen nem szerepelnek a Be. 649. §-ában felsorolt felülvizsgálati okok között.²¹ Ezzel együtt a Kúria minden alkalommal megvizsgálta azt, hogy a terhelt, illetve a védő kifogása a tolmács eljárására vonatkozóan mennyire alapos vagy alaptalan, de még ha alaposnak is tartotta legalább részben a kifogásokat, az az ügy érdemét többnyire nem érintette, és ezért a Kúria a felülvizsgálati indítványt elutasította.

Ez egyébként jellemző a harmadfokú bíróság eljárására is, ugyanis a terhelti védői fellebbezések nyomán a bíróság minden esetben megvizsgálta az alsóbb szintű bíróság eljárását, megvizsgálta azt, hogy a tolmács rendelkezésre állt-e, megvizsgálta a tolmács és fordító kirendelésének körülményeit, és jellemzően nem adott igazat a fellebbezőnek.

Néhány esetet érdemes áttekinteni annak érdekében, hogy képet kapjunk arról, milyen szempontból merülhetnek fel kérdések a tolmácsolással összefüggésben.

Az első ügyben²² a hangtechnikai szakértő szakvéleményét támadta meg a terhelt a fellebbezésében, és előadta, hogy a hangtechnikai szakértő nem volt tolmács, nem beszélte azt a nyelvet, amin fel kellett ismernie az ő, illetve más személyek hangját. Előadta továbbá, hogy véleménye szerint a tolmácsnak anyanyelvi szinten kellett volna románul, albánul, szerbül tudnia, mert ilyen nyelveken hangzott el beszéd az érintett hanganyagban. A bíróság azonban megállapította, hogy a kérdéses eljárásban nem a szöveg tartalmáról volt szó, nem kellett tolmácsot kirendelni, hanem az elhangzó hangok felismerése volt a lényeg, és ehhez nem kellett tudnia a szakértőnek azt, hogy tartalmilag miről esett szó.

A második esetben²³ a védő kifogásolta, hogy a terhelti figyelmeztetés nem az eljárási szabályoknak megfelelően történt, nem tisztázták a tolmács érdektelenségét, továbbá nem a belga nemzetiségű terhelt anyanyelvén, flamand nyelven tolmácsolt a tolmács, hanem hollandul. A bíróság megvizsgálta az eljárást és megállapította, hogy az első időszakban valóban nem volt elérhető tolmács, viszont a terheltet nem is hallgatták meg tolmács nélkül, hanem felhívták a nagykövetséget, és telefonos tolmácsolás segítségével, eseti tolmáccsal igyekeztek meghallgatni őt. Az ekkor eljáró tolmácsot valóban nem figyelmeztették az eljárási követelményekre, azzal, hogy nem is kirendelt tolmácsként járt el. Ezután már megfelelően kirendeltek tolmácsot, de valóban nem flamandul, hanem egyébként a terhelt által deklaráltan értett holland vagy német nyelven tolmácsolt.

21 Lásd például Kúria Bfv.818/2018/9.

22 Fővárosi Ítéletábla 3.Bf.10/2007/32. szám.

23 Pécsi Ítéletábla, mint másodfokú bíróság Bf.I.163/2010/15. szám.

A bíróság ez esetben megállapította, hogy valóban történt kisebb jelentőségű formai jellegű, relatív eljárás szabálysértés a tolmács működésével kapcsolatban, ám úgy vélte, hogy ezek az eljárás érdemi részére nem voltak kihatással, és éppen ezért nem találta megalapozottnak a fellebbezést.

Egy további ügyben²⁴ a terhelt a fellebbezésében megkérdőjelezte a bűnügyi költség fizetésének kötelezettségét, ugyanis a sértett kapcsán kellett jeltolmácsot igénybe venni, és ennek a jeltolmácsnak a díját a terheltnek kellett viselnie, hiszen ez a bűnügyi költség része. A terhelt kifogásként előadta, hogy az anyanyelv használatának jogából fakadó költségeket nem neki kell viselnie, és a jeltolmács alkalmazását az eljárásban indokolatlannak tartotta. A bíróság megvizsgálta az iratokat és megállapította, hogy a sértett vallomása fontos eszköz az eljárásban, és mivel a sértett másképp nem tudott nyilatkozatot tenni és részt venni az eljárásban, így indokolt volt a jeltolmács alkalmazása. A bíróság azt is kifejtette, hogy mivel nem a terhelt érdekében történt a tolmács alkalmazása, így nem hivatkozhat arra, hogy a tolmácsolás költségeit nem kell megfizetnie. A jeltolmács díja a bűnügyi költség része, és elítélése esetén azt a terhelt fizeti.

A negyedik jogeset²⁵ egy speciális helyzetre vonatkozik. A Kúria harmadfokon azt állapította meg, hogy súlyos eljárás szabályszegés történt, ugyanis a terhelt beszéd fogyatékos, beszédképtelen személy volt, agyvérzést kapott korábban, és azért nem volt képes kommunikálni, és nem rendeltek ki neki jeltolmácsot. Nem tudott nyilatkozatot tenni, nem tudott megfelelően kommunikálni, és megállapította a Kúria, hogy a másodfokú tárgyaláson nem vett részt jeltolmács, és ezzel tulajdonképpen megfosztották a terheltet attól a lehetőségtől, hogy érdemben részt tudjon venni a másodfokú tárgyaláson, és hogy egyébként az anyanyelvét, illetve olyan nyelvet használjon, vagy olyan módon tudjon kommunikálni, ami a hatékony eljárási részvételt lehetővé teszi.

A Kúria azt állapította meg, hogy az ítéletábra olyan személy nélkül tartotta meg a másodfokú tárgyalást, akinek a részvétele kötelező lett volna. Ez a személy a jeltolmács, éppen ezért abszolút eljárási szabályszegés miatt hatályon kívül helyezte a határozatot, és új eljárásra utasította az ítéletábrát.

Az anyanyelv használatának jogával a Kúria elvi döntésekben is foglalkozott.

A külföldi ítélet érvénye nem ismerhető el, ha annak meghozatala során a Be. alapelvi szintű rendelkezései nem érvényesültek, ez esetben ugyanis hiányzik az a feltétel, hogy a külföldön folyamatban lévő eljárás összhangban van a magyar joggal.²⁶ Az elismerendő határozat alapjául szolgáló eljárásban a tárgyaláson

24 Debreceni Ítéletábra Bf.I.526/2016/10. szám.

25 Kúria Bfv.II.760/2015/7.

26 EBH 2013 B20.

a fogva lévő és az eljárás nyelvét nem ismerő magyar terhelt érdekében védő és tolmács nem vett részt. Ezért a külföldön folyamatban volt eljárás, nem állt összhangban a magyar joggal. Éppen ezért nem volt Magyarországon elismerhető.

A Kúria megállapításai szerint fontos továbbá, hogy a magyar anyanyelvű terheltet nem illeti meg az anyanyelv használatának joga alapján az a jogosultság, hogy részére a büntetőeljárás iratait más nyelvre lefordítsák. A nem magyar anyanyelvű terheltnek írásban szükséges lefordítani a büntetőügy lényeges iratait, így a szabadságelvonásról szóló határozatot, a vádiratot és minden ügydöntő határozatot. A nem magyar anyanyelvű terheltet a védőjével való kommunikáció alatt a védekezéshez szükséges megbeszélés érdekében igénybe vett tolmácsköltség nem terhelheti, azt az államnak kell megfizetnie.²⁷

Az anyanyelvhasználat jogával az Alkotmánybíróság is részletesen foglalkozott számos határozatában. Ezek a döntések alkotmányjogi panasz alapján folytatott eljárásokat zártak le, valamennyi esetben elutasítva az alkotmányjogi panaszt. Az Alkotmánybíróság részletesen elemezte az anyanyelv használatának jogát és a büntetőeljárásban eljáró hatóságok ennek érvényesítéséhez kapcsolódó kötelezettségeit. Kulcskérdésként, visszatérően merült fel az eljárási iratok lefordításának kötelezettsége.

Az Alkotmánybíróság a 3295/2021. (VII. 22.) AB számú határozatában kifejtette, hogy a „*tisztességes eljáráshoz való jog részjogosítványát képező fegyveregyenlőség elve, a védelemhez való jog, valamint a jogorvoslathoz való jog [...] szorosan kapcsolódik az anyanyelv használatáról szóló rendelkezésekhez*”. Az Alkotmánybíróság elemezte a Be. fordításra és tolmácsolásra vonatkozó szakaszait, az 1/2013. számú büntető elvi döntés és az Irányelv rendelkezéseit, az EJEE vonatkozó szakaszait és a saját határozatait. Végül „*az anyanyelvhasználattal összefüggésben fenntartotta azt a következetesen képviselt álláspontját, hogy az Alaptörvényből és a vonatkozó nemzetközi elvekből is az következik, hogy csak a lényeges, releváns büntetőeljárás iratokat kell lefordítani. Az EJEB, valamint a hazai bírósági gyakorlat alapján lényegesnek számít mindenképpen a szabadságelvonásról szóló határozat, a vád, vádirat, illetve az ügydöntő határozat.*”

Az Alkotmánybíróság – saját gyakorlatát összefoglalva – ugyancsak megállapította, hogy „*az anyanyelvhasználat az eljárás tisztességességének követelményéhez, azon belül is különösen a fegyveregyenlőség elvéhez, illetve a védelemre való felkészüléshez szükséges idő és eszközök biztosításának alkotmányos követelményéhez kapcsolódik.*”²⁸ Nem következik azonban belőle a nyomozati

27 1/2013. számú büntető elvi döntés.

28 3244/2018 (VII. 11.) AB határozat.

iratok teljes körű lefordításának kötelezettsége. A tolmáchoz és fordítóhoz való jog biztosításával kapcsolatban az Alkotmánybíróság megállapította, hogy „*feltétlen hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértésnek minősül, ha a nem magyar anyanyelvű terheltet pusztán arról nyilatkoztatják, hogy érti-e a magyar nyelvet, arról nem, hogy kívánja-e az eljárás során az anyanyelvet használni. A tolmács biztosítása, illetve az iratok lefordítása a magyar nyelvet ugyan beszélő, de nem magyar anyanyelvű terhelt részére, különösen, ha azt a terhelt vagy védője indítványozza, [...] a terhelt joggyakorlását mozdítja elő és mint olyan, a tisztességes eljárás követelményéből fakad.*”²⁹

Következetes az álláspontja azzal kapcsolatban, hogy az alapjogi védelem szintje nem lehet alacsonyabb, mint az Emberi Jogok Európai Egyezményében meghatározott minimum sztenderdek. Az Alkotmánybíróság az anyanyelv használatának jogát, mint az eljárás tisztességességéhez kapcsolódó alapvető követelményt vizsgálja, és összevetve az Emberi Jogok Európai Egyezményének szövegét, illetve a már említett európai uniós irányelvnek a szövegét az Alkotmánybíróság visszatérően mindig megállapítja azt, hogy nincs kötelezettség arra, hogy a büntetőeljárásban valamennyi iratot lefordítsanak, hanem elegendő a leglényegesebb iratokat. Egyébként ez a büntetőeljárási törvény szerint is a vádiratot jelenti, valamint az ügydöntő határozatokat.

Időnként természetesen az egyes jegyzőkönyvek fordítása is szükségessé válhat, de ezek fordítására a terhelt vagy a védők kérésére kerülhet sor, tehát ezek nem fordítandók hivatalból, hanem csak kérelemre. Kérelemre egyébként szinte bármit lefordíthat a terhelt, a teljes iratanyag fordítását nem fogja jóváhagyni, engedélyezni a hatóság, de akkor, hogyha egyes további iratokat szeretne megkapni a saját anyanyelvén, akkor annak az eljárásokban és az áttekintett ügyek szerint sincs egyébként akadálya. Az Alkotmánybíróság azt is leszögezi, hogy mind az Emberi Jogok Európai Egyezménye, mind az Irányelv tekintetében az elsődleges elvárás a szóbeli tolmácsolás. Tehát itt alapvetően nem az a lényeg, hogy az iratanyagot megkapja a saját anyanyelvén a terhelt. Itt a lényeg az, hogy kompetensen, értőn, aktívan képes legyen részt venni a büntetőeljárásban, ki tudja fejezni a saját akaratát, tehát nyilatkozatot tudjon tenni, bizonyítást tudjon folytatni, és valóban aktív résztvevőként legyen jelen az elne folytatott eljárásban. Éppen ezért az állandóan rendelkezésre álló tolmács az esetek nagy részében kielégíti az anyanyelv használatának elvét azzal, hogy a legfontosabb iratokat le kell fordítani.³⁰

29 3362/2022 (VII. 25.) AB végzés.

30 Legutóbb összefoglalóan lásd: 3109/2024. (III. 22.) AB határozat.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága is foglalkozik a tisztességes eljárás elvével, és azon belül az ingyenes tolmácsolással, illetve az anyanyelv használatával összefüggő kérdésekkel. Magyarország kapcsán nem került elé olyan ügy, amelyben a büntetőeljárásban érintett terheltek ezzel összefüggésben nyújtottak volna be panaszt. A teljes esetjogát tekintve is csak néhány olyan ügygel foglalkozott a bíróság, amely a tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogot érintette büntetőügyek tekintetében.³¹

Összességében megállapítható, hogy az irányadó hazai szabályozás és az anyanyelv használatával foglalkozó európai emberi jogi és európai uniós rendelkezések teljeskörűen biztosítják az anyanyelv használatának jogát és annak részjogosítványait. A bírói gyakorlat elemzéséből kiderül, hogy a bíróságok a tisztességes eljáráshoz való jog lényegi elemének tekintik a nyelvhasználattal összefüggő jogok tényleges érvényesülését. A jogesetkből megállapítható továbbá, hogy a jogorvoslati kérelmekben az anyanyelv használatának jogával összefüggésben viszonylag ritkán emeltek kifogást. Ezeket a bíróság minden esetben megvizsgálta, de csak elenyésző számú esetben látta bizonyítotttnak a jog megsértését. Összeségében az anyanyelv használatához való jog gyakorlati érvényesítése megfelel a jogszabályokban és az Alkotmánybíróság gyakorlatában meghatározott elvárásoknak.

Felhasznált irodalom

Alkotmánybíróság 3244/2018 (VII. 11.) AB határozata

Alkotmánybíróság 3295/2021. (VII. 22.) AB számú határozata

Alkotmánybíróság 3362/2022 (VII. 25.) AB végzése

Bérces V. (2017). A határozattal kapcsolatos bűncselekményekre vonatkozó eljárási szabályokról – de lege ferenda. *Eljárásjogi Szemle*, 2(2), 45–52.

Debreceni Ítéltábla Bf.I.526/2016/10. számú határozata

Dobrocsi Sz. (2023). A büntetőjog nyelve – változások a változatlanóságban. *Glossa Iuridica*, 10(3), 79–91. <https://doi.org/10.55194/GI.2023.3.4>

Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.10/2007/32. számú határozata

Kontra M. (2021). Megjegyzések az anyanyelv fogalmáról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 21(1), 23–30.

Kúria 1/2013. számú büntető elvi döntése

Kúria Bfv.II.760/2015/7. számú határozata

31 Hermi v. Olaszország, Vizgirda v. Szlovénia, Kamasinski v. Ausztria, Isop v. Ausztria, Brozicek v. Olaszország.

Kúria Bfv.501/2022/10. számú elvi döntése
Kúria Bfv.818/2018/9. számú elvi döntése
Kúria Bfv.1030/2020/8. számú elvi döntése
Kúria EBH 2013 B20. számú határozata
Pécsi Ítéltábla Bf.I.163/2010/15. számú határozata

A cikkben megjelenő online hivatkozások

URL1: *Az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelve.* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0064>
URL2: *Ügyészégi Szemle 1(2).* <https://ugyeszegiszemle.hu/pdf/2016-02.pdf>
URL3: *Beszámoló a bíróságok 2016. évi ügyforgalmáról.* https://birosag.hu/sites/default/files/2018-09/tajekoztato_elemzes_a_2016._evi_birosagi_ugyforgalomrol.pdf

Alkalmazott jogszabályok

1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában
1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról
1924. évi II. törvénycikk a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról
1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról
1962. évi 8. törvényerejű rendelet a büntető eljárásról
1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról
1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
2006. évi LI. törvény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról
2015. évi CXL. törvény egyes törvényeknek a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításáról
2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról
Az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelve
Emberi Jogok Európai Egyezménye
Magyarország Alaptörvénye

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Dobrocsi Sz. (2024). Az anyanyelv használatának joga és annak érvényesülése a magyar büntetőeljárásokban. *Belügyi Szemle*, 72(10), 1879–1896. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2024.v72.i10.pp1879-1896>

Nyilatkozatok

Összeférhetlenség

A szerző nem jelentett összeférhetlenséget.

Finanszírozás

A szerző nem kapott pénzügyi támogatást a kutatáshoz, a szerzőséghez és/vagy a cikk publikálásához.

Etikai nyilatkozat

Jelen cikkhez nem kapcsolódik adatkészlet.

Nyílt hozzáférésről szóló tájékoztatás

Jelen cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC-ND 2.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje feltüntetésre kerülnek.

Levelező szerző

A cikk levelező szerzője Dobrocsi Szilvia, aki a dobrocsi.szilvia@kre.hu e-mail címen érhető el.